

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-4-68-27>

УДК 343.21:343.234.05](477)"1743"

Болюх О.М.

Львівський національний університет імені І.Я. Франка

АНАЛІЗ ОКРЕМИХ ОБСТАВИН, ЯКІ ПОМ'ЯКШУВАЛИ ПОКАРАННЯ У КОДЕКСІ 1743 Р. «ПРАВА, ЗА ЯКИМИ СУДИТЬСЯ МАЛОРОСІЙСЬКИЙ НАРОД» ТА ЇХ ПОРІВНЯННЯ З ПОЛОЖЕННЯМИ ЧИННОГО КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Анотація. У статті розкрито результати дослідження окремих положень «Прав, за якими судиться малоросійський народ» 1743 року, розроблених Кодифікаційною комісією Гетьманщини та спрямованих на деталізацію обставин, що пом'якшували покарання. Досліджено перелік пом'якшувальних обставин за Кодексом 1743 року, зроблено кримінально-правовий аналіз даних обставин з урахуванням історичних особливостей тогочасної правової системи. Проведено порівняльний аналіз змісту окремих положень «Прав, за якими судиться малоросійський народ» та положень чинного Кримінального кодексу України щодо пом'якшення покарання визначених категорій осіб, до яких воно може бути застосоване. Зроблено висновки щодо важливості подальшого глибокого дослідження Кодексу 1743 року як важливої пам'ятки права України XVIII століття та доцільності врахування багатомісячного історичного досвіду у процесі реформування сучасного кримінального законодавства України (зокрема, у питаннях розвитку інституту пом'якшення покарання).

Ключові слова: Гетьманщина, кримінальна відповідальність, злочин, з'явлення зі ззнанням, виправлення заподіяної шкоди, відшкодування збитків.

Bolyuh Olena

Lviv I.Y. Franko National University

ANALYSIS OF CERTAIN MITIGATING CIRCUMSTANCES CONTAIN CRIMINAL PUNISHMENT ACCORDING TO THE PRINCIPLES OF CODE 1743 "RIGHTS, UNDERWHICH LITTLE RUSSIAN LITIGATE» AND THEIR COMPARISON WITH THE PRINCIPLES OF THE VALID CRIMINAL CODE OF UKRAINE

Summary. This article presents the results of the study of certain provisions of the Code «Rights, under which the Little Russian litigate», developed by the Codification Committee of the Hetmanate and aimed at mitigating the punishment for the commission of unlawful acts. The article analyzes the consolidation at the legislative level of these circumstances in the original source, on the example of the separate provisions of the «Rights, under which the Little Russian litigate». The main list of mitigating circumstances under Code 1743, including insanity as an inborn defect of mental development, elimination (correction) of the harm caused by a person, appearance with confession, age (young people and persons of the elderly/old age), ignorance, coercion to commit an unlawful act on the part of third parties, committing a crime in a state of intense alcohol intoxication. A criminal-legal analysis of the above circumstances was made taking into account the historical features of the contemporary legal system. This article contains a detailed description of the aforementioned circumstances that have mitigated punishment in accordance with the provisions of Code 1743, their legal and factual content is disclosed. The scientific views of various scholars (in particular, such as Boyko I.J. [3], Burdin V.M. [5], Moryak-Protopopova Kh.M. [6], Ya. Padhoch [7], A. Yakovlev [8]) who investigated the conditions for mitigating punishment in accordance with the provisions of Code 1743 have been considered. A comparative analysis of the content of certain provisions «Rights, under which the Little Russian litigate», and the provisions of the current Criminal Code of Ukraine on mitigating the punishment of a person for committing criminal acts are carried out. The common and distinctive features of the codification of 1743 and the current Criminal Code of Ukraine are distinguished in the circumstances that mitigated the punishment of the subjects of the crime (see Table 1). Conclusions were made about the importance of further deep and thorough research by the domestic scientists of Code «Rights, under which the Little Russian litigate» 1743 as an important monument to the law of Ukraine of the XVIII century and the expediency of taking into account centuries-old historical and legal experience in the process of reforming the modern criminal law of Ukraine (in particular, in matters of development of the institute mitigation of punishment).

Keywords: Hetmanate, criminal responsibility, crime, appearance with confession, correction of harm caused, compensation of losses.

Постановка проблеми. Після здобуття Україною незалежності, посилилася увага українських вчених до такої важливої проблеми як історії розвитку українського кримінального права. Особливу увагу приділено недостатньо висвітленим та спірним питанням історії кримінального права України, що зумовлено і важливими реформами у сучасній системі національного права, зокрема змінами до Кримінального кодексу України, що набули чинності

з 11.01.2019 року. Отож актуальним, на наш погляд, є дослідження обставин, що пом'якшували кримінальне покарання особи згідно з положеннями однієї з найвизначніших пам'яток історії права України XVIII століття – «Правами, за якими судиться малоросійський народ» 1743 року – та їхнього порівняльного аналізу з нормами сучасного Кримінального кодексу України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Варто зауважити, що вивченню питання

щодо обставин, які пом'якшували покарання за Кодексом 1743 року, в історико-правовій науці спеціальних праць присвячено не було. Зокрема, дане питання розглядали у своїх працях такі відомі дослідники, як Бойко І.Й. [3], Бурдін В.М. [5], Моряк-Протопопова Х.М. [6], Я. Падох [7], А. Яковлев [8].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Аналіз праць цих вчених свідчить, що деякі аспекти питання щодо пом'якшувальних обставин були досліджені недостатньо глибоко. Це, наприклад, стосується каталогу обставин, які пом'якшували покарання за протиправні діяння, докладного опису і тлумачення змісту цих обставин.

Формулювання цілей статті. Основною метою запропонованої статті є дослідження окремих обставин, які пом'якшували покарання, за Кодексом 1743 та Кримінальним кодексом України. І для розкриття заданої мети приділено увагу вирішенню таких завдань:

1) охарактеризувати обставин, що пом'якшують покарання за протиправну діяльність відповідно до «Прав, за якими судиться малоросійський народ» 1743 року;

2) здійснити порівняльний аналіз змісту цих обставин з положеннями чинного Кримінального кодексу України 2001 року.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз норм Кодексу 1743 року дає можливість визначити загальний перелік обставин, які пом'якшували покарання за злочинні діяння в кримінальному праві України у XVIII столітті. Зокрема, до пом'якшувальних обставин по за «Правами, за якими судиться малоросійський народ» 1743 року належать: 1) божевільня як вроджений дефект розумового розвитку; 2) усунення (виправлення) заподіяної особою шкоди; 3) з'явлення зі зінанням; 4) вік (малолітні особи та особи похилого/старечого віку); 5) неосвіченість; 6) примус до вчинення протиправного діяння з боку третіх осіб; 7) вчинення злочину в стані сильного алкогольного сп'яніння (так зване «запаморочення алкоголем») [3, с. 510]. Отож варто перейти до аналізу кожної конкретної обставини та порівняння їх з сучасними положеннями чинного Кримінального кодексу України від 05.04.2001 року.

Норми Кодексу 1743 року визначають категорію осіб, до яких за станом здоров'я та за наявності певних умов, застосовували пом'якшення покарання. До цієї категорії законодавець відніс «людей позбавлених здорового глузду і природних дурнів» (глава XX, арт. 44, п. 2) [2, с. 383]. Як вважає Я. Падох, це – особи, що «позбавлені змоги розуміти свої вчинки або ними керувати, тобто з хворобою інтелекту або волі, чи від народження («природні дурні»), чи в наслідок розумової хвороби («позбавлені здорового глузду»)» [8, с. 65]. На думку А. Яковліва, до таких людей слід віднести тих, що мають: а) природні дефекти душевного й розумового розвитку взагалі; б) хворобу божевільня [10, с. 156]. Цих осіб з метою запобігання вчинення ними злочинів потрібно було тримати під суворим наглядом в певних місцях – «в суворому ув'язненні та під пильним контролем» (глава XX, арт. 44, п. 2) [2, с. 383]. У тому випадку якщо така особа не перебувала

під наглядом і вчинила злочин, то її повністю звільняли від покарання. Проте, коли психічно хвора особа (божевільний), перебуваючи під наглядом, втече, й після цього скоїть суспільно небезпечне злочинне діяння, то вона притягувалась до кримінальної відповідальності, але міра покарання істотно зменшувалась. Зокрема, Кодекс 1743 р. передбачає, що дана особа звільнялась від смертної кари, яка замінювалась на тюремне ув'язнення строком від 6 місяців до 1 року та 6 тижнів із сплатою відшкодування потерпілому з її майна (глава XX, арт. 44, п. 2) [2, с. 383]. Погляди законодавця на проблему пом'якшення покарання за неправомірні діяння (зокрема вбивство, богохульство (у тодішньому кримінальному законодавстві не існувало чіткої межі між злочином, проступком та гріхом), були досить суперечливими і не лише залежали від психічного (духовного) здоров'я особи, а й від зовнішніх обставин, які вона із очевидних причин контролювати не могла. Проте Моряк-Протопопова Х.М. зазначає, що «неосудність, як обставина, що виключала караність особи, у кодексі не застосовувалась, однак безумовне звільнення вищезгаданих осіб від такого покарання як смертна кара, відсутність необхідності для суду встановлювати наявність умислу у їхніх діяннях, свідчать про те, що законодавець намагався до певної міри пом'якшити їхню відповідальність» [7, с. 66–67]. 5 квітня 2008 р. був прийнятий Закон України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо гуманізації кримінальної відповідальності» № 270-VI, який значно конкретизував правила призначення покарання, була реалізована гуманізація законодавства щодо правил пом'якшення покарання [9, с. 212]. Зокрема, особи, які вчинили протиправні дії в стані неосудності, що зумовлена душевною хворобою, згідно з чинним Кримінальним кодексом України не є злочинцями, а, отже, не підлягають покаранню. Відповідно до пункту 2 статті 19 цього кодексу такі особи звільняються від кримінальної відповідальності, однак як запобіжний засіб за рішенням суду до них можуть бути застосовані примусові заходи медичного характеру («Не підлягає кримінальній відповідальності особа, яка під час вчинення суспільно небезпечного діяння, передбаченого цим Кодексом, перебувала в стані неосудності, тобто не могла усвідомлювати свої дії (бездіяльність) або керувати ними внаслідок хронічного психічного захворювання, тимчасового розладу психічної діяльності, недоумства або іншого хворобливого стану психіки. До такої особи за рішенням суду можуть бути застосовані примусові заходи медичного характеру») [1].

Кодекс 1743 року також містив норми, які заохочували винного до добровільного відшкодування збитків та відшкодування заподіяної шкоди. Зокрема, відшкодування завданих збитків та усунення заподіяної шкоди, були обставинами, що пом'якшували покарання за вчинення тяжких злочинів, і підставами для звільнення від кримінальної відповідальності за малозначні (легкі) злочини. Навіть глава 22 мала назву «Про грабежі, різні шкоди і за те про нагороди» [2, с. 403]. У чинному Кримінальному кодексі України є також аналогічний припис, який пе-

редбачає пом'якшення покарання за злочинні діяння. А саме в пункті 2 статті 66 Кримінального кодексу зазначено, що «добровільне відшкодування завданого збитку або усунення заподіяної шкоди» чи «надання медичної або іншої допомоги потерпілому безпосередньо після вчинення злочину» [1] пом'якшують покарання винної особи. Також варто зазначити, що у 2004 році Указом Президента України було схвалено Концепцію забезпечення захисту законних прав та інтересів осіб, які потерпіли від злочинів, згідно з положеннями якої потерпілі повинні мати право на відшкодування заподіяної особою, яка вчинила протиправне діяння, майнової та моральної шкоди, а також шкоди, заподіяної каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я, а близькі родичі потерпілого – на компенсацію шкоди, заподіяної його смертю внаслідок злочину, навіть у тому випадку, коли не було встановлено особу, яка скоїла злочин, або якщо вона переховується чи є неплатоспроможною. Особа, яка скоїла злочин, зобов'язана відшкодувати заподіяну злочином шкоду також і у разі звільнення її від кримінальної відповідальності [6, с. 192].

Ще однією обставиною, що знайшла втілення в нормах сучасного кримінального законодавства є з'явлення зізнанням (або дійове каяття). Обставинами, які пом'якшували суворість покарання у Кодексі 1743 року, визнавались випадки, коли винна особа:

1) добровільно і до моменту, коли на неї впала будь-яка підозра, з'являлась до суду або іншого місцевого органу влади з повним і щирим каяттям у вчиненому злочині;

2) хоча й з порушенням умов першого пункту, під час одного з допитів здійснила каяття і щиро у всьому зізналась;

3) з повною відвертістю й без зволікань вказав на інших учасників злочину;

4) під час вчинення злочину відчув жалість щодо потерпілих і у зв'язку з цим не вчинив усього запланованого ним злого умислу і, особливо, утримав від цього інших учасників злочинного діяння (як зазначає професор Бурдін В.М., що у «даною нормою законодавець ніби звертається до осіб, які готують злочин або розпочали посягання, з пропозицією: відмовтесь від доведення злочину до кінця і до вас не буде жодних претензій, кримінальній відповідальності не підлягатимете») [5, с. 216];

5) у процесі вчинення злочину, хоч якось намагався відвернути шкідливі наслідки та відшкодував заподіяні збитки.

Щодо норм чинного законодавства України, то в пункті 1 статті 66 Кримінального кодексу зазначено, що «з'явлення із зізнанням, щире каяття або активне сприяння розкриттю злочину» [1] є обставиною, що пом'якшує відповідальність. Крім того у перелічених обставинах, що супроводжували з'явлення зізнанням у Гетьманщині ми бачимо дві основні ознаки дійового каяття у сучасній теорії кримінального права, а саме добровільність та правдивість (зазначені в пункті 1 та пункті 3).

Також варто вказати, що вік особи, яка вчинила протиправне діяння, міг бути підставою для пом'якшення покарання. У главі XX, арт. 44, п. 7 [2, с. 384] зазначається, що за вчинен-

ня вбивства, заподіяння поранення або скоєння будь-якого іншого злочину, за що передбачена смертна кара, неповнолітні (хлопці – до 16 р., дівчата – до 13 р.) від кари на горло (смертної кари) звільняються. Усі штрафи та відшкодування на користь потерпілого повинні сплачувати батьки із своїх статків або опікуни з майна неповнолітнього [2, с. 384]. Але неповнолітні, що вчинили протиправні діяння, відповідальність все ж несли. Її обсяг, як видно з норм Кодексу 1743 р., визначався у кожному конкретному випадку «на суддівський розгляд» (глава XX, арт. 44, п. 7) [2, с. 384]. В іншому місці Кодексу 1743 р. передбачає, що за вчинення крадіжки відповідальність неповнолітнього полягала в побитті його «батогами або різками», але він звільнявся від смертної кари (глава XXIV, арт. 10) [2, с. 431].

Положення передбачено пунктом 3 статті 66 чинного Кримінального кодексу України («вчинення злочину неповнолітнім») [1] є обставиною, що пом'якшує відповідальність відповідно до норм сучасного кримінального права.

Відповідно до глави 20 артикулу 44 пункту 7 Кодексу 1743 року [2, с. 384], старечий/похилий вік особи, у якої наявними були викликані віком психічні розлади (стареча деменція) також був обставиною, яка пом'якшувала покарання або взагалі звільняла від кримінальної відповідальності. Щодо чинного Кримінального кодексу України, то в ньому передбачено норми, згідно з якими до осіб похилого віку не застосовують такі види покарань як виправні роботи, громадські роботи та довічне позбавлення волі (ст. 56, ст. 57, п. 2 ст. 64 ККУ) [1]. Окрім цього, стареча деменція на загальних підставах звільняє особу від покарання, оскільки може розглядатися як душевна хвороба.

У Кодексі 1743 року також зазначено, що неосвіченість особи може стати обставиною, що пом'якшує покарання винної особи. Вважалось, що неосвічену особу можна обдурити, зробити жертвою, яка, не усвідомлює значення своїх дій (при цьому брали до уваги вміння писати й читати). Враховуючи загальний рівень розвитку суспільства та обов'язковість повної загальної середньої освіти такий припис у сучасному законодавстві виглядав би щонайменше дивно.

Примус як обставина, що пом'якшувала покарання, міститься в нормах як чинного Кримінального кодексу України, так і у Кодексі 1743 року. До того ж у «Правах, за якими судиться малоросійський народ» застосування примусу (насильства) як засобу тиску на іншу особу, з метою спонукання її до вчинення протиправних діянь, у суді виступала підставою для пом'якшення покарання за важкі злочини та виключала кримінальну відповідальність за рани чи вбивство (глава. VIII, арт. 24, п. 1) [2, с. 193]. Також варто зауважити, що пункт 6 статті 66 Кримінального кодексу України зазначається, що «вчинення злочину під впливом погрози, примусу або через матеріальну, службову чи іншу залежність» [1] є підставою для застосування менш суворої міри покарання щодо особи, винної у скоєнні протиправного діяння.

Досліджуючи інші обставини, які пом'якшували покарання за Кодексом 1743 року, не можна обминути питання щодо вчинення зло-

чину особою у стані сп'яніння (або «запаморочення алкоголем») [4, с. 45]. Зокрема, у главі XX, арт. 44, п. 9 законодавець визначає, що вчинення будь-якого злочину у стані сп'яніння не виключає кримінальної відповідальності, але така обставина при визначенні міри покарання є пом'якшуючою [2, с. 385]. У такому разі «вбивство чи інший злочин, може бути визнаним йому за неумисне, а не умисне», відповідно злочинець звільняється від смертної кари чи від «іншого рівного тому злочину покарання», але він мав відшкодувати потерпілому заподіяну злочинною шкоду (наприклад сплатити головницю родичам вбитого) [2, с. 385]. Крім того, ця обставина була пом'якшуючою лише за умови, що потерпілий та винний не перебували у стані ворожечі й злочин був вчинений без попереднього умислу. Згідно з нормами сучасного кримінального законодавства (відповідно до пункту 13 статті 67 Кримінального кодексу України) «вчинення злочину особою, що перебуває у стані алкогольного сп'яніння або у стані, викликаному вживанням наркотичних або інших одурманюючих засобів» [1] навпаки може бути обставиною, що обтяжує покарання за протиправну діяльність винної особи.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальшого розвитку в цьому напрямку. Отже, із сказаного вище можна дійти таких висновків. По-перше, поняття обставин пом'якшення покарання в кримінальному праві України XVIII століття було достатньо розвинутим. Про це свідчить значна кількість наявних в Кодексі 1743 року та виокремлених в процесі дослідження обставин, що пом'якшували міру покарання: наявність в особи певних вроджених дефектів духовного та розумового розвитку, які впливають на поведінку та свідомість, можливість керувати своїми діями та в повному обсязі відповідати за їхні наслідки; відшкодування збитків та усунення завданої шкоди, що спрямоване на виправлення поведінки винної

особи та усвідомлення нею розмірів заданої потерпілому шкоди; з'явлення зі зізнанням (дійове каяття) як результат визнання власної провини та щире розкаяння у вчиненому; вік злочинця (малоліття та похилий вік); неосвіченість як брак базових, що могло впливати на прийняття раціональних і виважених рішень; застосування примусу до особи винного з боку третіх осіб, з метою спонукання винного до протиправної діяльності (зокрема вчинення злочину); напивання до безпам'ятства («запаморочення алкоголем») [4, с. 221] як особлива обставина передбачена «Правами, за якими судиться малоросійський народ» 1743 року.

По-друге, ґрунтовне вивчення питання щодо обставин, які пом'якшували покарання в історико-правовому аспекті, є дуже важливим для розуміння сучасного кримінального законодавства України та прогнозування його розвитку в майбутньому. Як свідчать результати дослідження, в Кодексі 1743 року та чинному Кримінальному кодексі України 2001 року є багато схожих (інколи майже ідентичних) та відмінних за змістом положень. Неосвіченість є обставиною, що пом'якшувала покарання лише в «Правах, за якими судиться малоросійський народ». Вона відсутня у Кримінальному кодексі України, а ось стан алкогольного сп'яніння («запаморочення алкоголем») [4, с. 221], який за певних обставин пом'якшував покарання у «Правах, за якими судиться малоросійський народ» у чинному Кримінальному кодексі України навпаки може обтяжувати відповідальність (згідно з п.13 ст. 67 ККУ) [1]. Проте такі обставини як стан психічного здоров'я (ст. 19 ККУ), відшкодування збитків, усунення заподіяної шкоди (п. 2 ст. 66 ККУ), недосягнення віку з якого настає кримінальна відповідальність (п.3 ст. 66 ККУ), застосування примусу до винного з боку інших (третіх) осіб (п. 6 ст. 66 ККУ), з'явлення зі зізнанням (п. 1 ст. 66 ККУ) [1] є такими, що пом'якшують покарання за вчинення протиправних дій як згід-

Таблиця 1

Порівняльна таблиця, що відображає зміст положень «Прав, за якими судиться малоросійський народ» 1743 року та положень чинного Кримінального кодексу України 2001 року

№	Обставини, що пом'якшували / обтяжували відповідальність	«Права, за якими судиться малоросійський народ» 1743 року	Кримінальний кодекс України зі змінами і доповненнями станом на 05.04.2001 року
1)	Божевілля як природний дефект розумового розвитку	Глава XX арт. 44, п. 2 – пом'якшує відповідальність	Пункт 2 стаття 19 ККУ – пом'якшує відповідальність.
2)	Добровільне відшкодування збитків та усунення заподіяної шкоди	Глава 22 «Про грабежі, різні шкоди і за те про нагороди» – пом'якшує відповідальність	Пункт 2 статті 66 ККУ – пом'якшує відповідальність.
3)	З'явлення зі зізнанням	Пом'якшує відповідальність.	Пункт 1 статті 66 ККУ – пом'якшує відповідальність.
4)	Вік	Глава XX, арт. 44, п. 7 – пом'якшує відповідальність	Пункт 3 статті 66 ККУ – пом'якшує відповідальність .
5)	Неосвіченість	Пом'якшує відповідальність.	Не пом'якшує відповідальність (діє загальний принцип – «незнання закону не звільняє від відповідальності»).
6)	Примус до вчинення протиправного діяння з боку третіх осіб	Глава VIII, арт. 24, п. 3 – пом'якшує відповідальність	Пункт 6 статті 66 статті ККУ – пом'якшує відповідальність.
7)	Вчинення злочину в стані сильного алкогольного сп'яніння	Глава XX, арт. 44, п. 9 – пом'якшує відповідальність	Пункт 13 статті 67 ККУ – обтяжує відповідальність.

Джерело: розроблено автором Болюх Оленою Михайлівною за даними [1; 2]

но з нормами чинного Кримінального кодексу України, так і відповідно до положень «Прав, за якими судиться малоросійський народ» 1743 року, що застосовувались три століття тому, у процесі реформування сучасного кримінального законодавства України доцільним є вивчення і врахування багатого історичного досвіду, зокре-

ма звернення до положень Кодексу 1743 року. Глибоке подальше дослідження цієї важливої пам'ятки права України XVIII століття допоможе сучасному законодавцю уникнути помилок минулого та врахувати всі позитивні аспекти попередньої кодифікації з метою вдосконалення чинного Кримінального кодексу України.

Список літератури:

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. №2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131.
2. Права, за якими судиться малоросійський народ. 1743 / НАН України, Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького, Ін-т укр. археографії та джерелознав. ім. М.С. Грушевського; упоряд. К.А. Вислобоков; відп. ред. та авт. передм. Ю.С. Шемшученко. Київ : АТ «Книга», 1997. 547 с.
3. Бойко І.Й. Історія правового регулювання цивільних, кримінальних та процесуальних відносин в Україні (IX–XX ст.) : навчальний посібник. Львів : Видавництво Львівського університету ім. І. Франка, 2014. 903 с.
4. Бойко І.Й. Кримінальні покарання в Україні (IX–XX ст.) : навчальний посібник. Львів : Видавництво Львівського університету ім. І. Франка, 2013. 408 с.
5. Бурдін В.М. Добровільна відмова та її кримінально-правове значення. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2013. Вип. 4. С. 215–229. doi: http://www2.lvduvs.edu.ua/documents_pdf/visnyky/nvsvy/04_2013/13bvmkprz.pdf
6. Вітрук О.В. Процесуальні гарантії забезпечення відшкодування потерпілому завданої кримінальним правопорушенням шкоди. *Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2015. № 3. С. 190–201.
7. Моряк-Протопопова Х.М. Інститут неосудності у «Правах, за якими судиться малоросійський народ». *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні* : матеріали XXIV звіт. наук.-практ. конф. (Львів, 7-8 лют. 2018 р.). Львів : Видавництво Львівського національного університету ім. Івана Франка, 2018. С. 66–69.
8. Падох Я. Нарис історії українського карного права. Мюнхен : Молоде життя, 1951. 128 с.
9. Туляков В.О., Макаренко А.С. Призначення покарання. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2013. № 1. С. 208–227.
10. Яковлів А. Український кодекс 1743 року: «Права по которымъ судится малоросійський народ»: його історія, джерела та систематичний виклад змісту. Мюнхен : Заграва, 1949. 211 с.

References:

1. Kryminalnyi kodeks Ukrainy : Zakon Ukrainy vid 05.04.2001 r. No 2341-III (2001). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 25–26, art. 131.
2. Natsionalna Akademiia nauk Ukrainy, Instytut derzhavy i prava im. V.M. Koretskoho, Instytut ukrainskoi Arkheohrafiї ta dzhereloznavstva im. M.S. Hrushevskoho (1997). *Prava, za yakymy sudytsia malorosiiskyi narod 1743 roku* [Rights, according to which Little Russian litigate]. Kyiv : National Academy of Sciences of Ukraine, Institute of State and Law of V.M. Koretsky Institute of Ukrainian Archeography and Source Studies of M.S. Hrushevsky.
3. Boiko I.Y. (2014). *Istoriia pravovoho rehuliuвання tsvyvilnykh, kryminalnykh ta protsesualnykh vidnosyn v Ukraini (IX–XX st.)* [History of legal regulation of civil, criminal and procedural relations in Ukraine (IX–XX centuries)]. Lviv : Publishing Center of Ivan Franko National University of Lviv. (in Ukrainian)
4. Boiko I.Y. (2013). *Kryminalni pokarannia v Ukraini (IX–XX st.)* [Criminal punishments in Ukraine (IX–XX centuries)]. Lviv : Publishing Center of Ivan Franko National University of Lviv. (in Ukrainian)
5. Burdin V.M. (2013). *Dobrovilna vidmova ta yii kryminalno-pravove znachennia*. *Naukovyi visnyk Lvivskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav*. URL: http://www2.lvduvs.edu.ua/documents_pdf/visnyky/nvsvy/04_2013/13bvmkprz.pdf (in Ukrainian)
6. Vitruk O.V. (2015). *Protseualni harantii zabezpechennia vidshkoduvannia po-terpilomu zavdanoi kryminalnym pravoporushenniam shkody*. *Visnyk Chernivetskoho fakultetu Natsionalnoho universytetu «Odeska yurydychna akademiia»*, 3, 190–201. (in Ukrainian)
7. Moriak-Prottopopova Kh. (2018). *Instytut neosudnosti u «Pravakh, za yakymy su-dytsia malorosiiskyi narod»*. *Problemy derzhavotvorennya i zakhystu prav liudyny v Ukraini : materialy XXIV zvit. nauk.-prakt. konf. 7-8 liut.* Lviv : Ivan Franko National University of Lviv, 66–69. (in Ukrainian)
8. Padokh Ya. (1951). *Narys istorii ukrainskoho karnoho prava* [The History of Ukrainian Criminal Law]. Munich : “MOLODE ZYTTJA” Publishing. (in German)
9. Tuliakov V.O., Makarenko A.S. (2013). *Pryznachennia pokarannia*. *Asotsiatsii kryminalnoho prava Ukrainy*, 1, 208–227. (in Ukrainian)
10. Yakovliev A. *Ukrainskyi kodeks 1743 r.: “Prava, po kotorym suditsia malorosiiskii narod”* [Ukrainian Code of the year 1743: “Statute According to which the Ukrainian People are Judge”]. Munich : “Zagrava” Publishing. (in German)